

B
2

I. V. E.
246.902.

Latv. Nod.
188-62
B

Wehsturifks pahrfkats

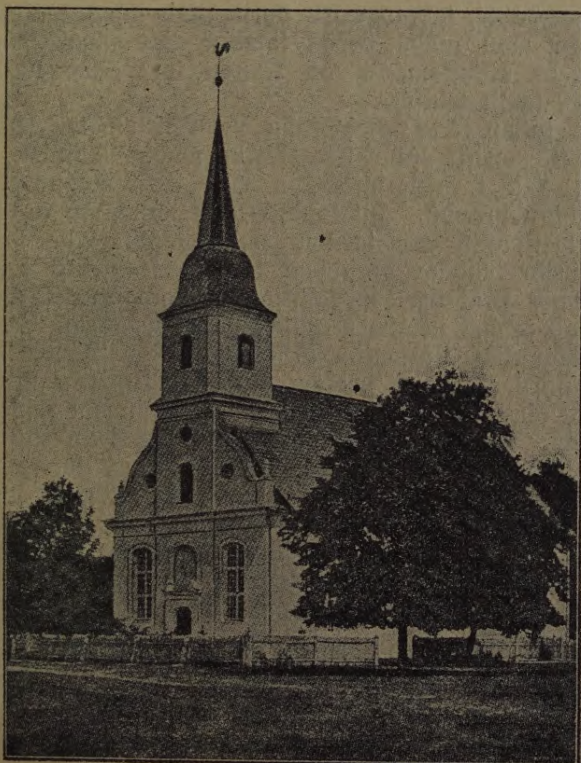
par

Adaichu bainizas 150 g. paitahweichanu

7. junijā 1925. gadā.

Saltahdits

no Adaichu mahzitaja Ed. Grūnera.

5-
L7L

5. Moj. 4, 32. „Waizà jele pehz pagah-
juschcem laikeem fas preefsch tewis bi-
juschti, lai tu fini, fa tas Rungš ir Deewš
un zits neweens, fa tif winsch.“

Preeka deenina mums schodeen atnahkusi, muhsu Udaschu draudsei, preeka deenina fa drihstam swehtit fa-
was basnizas 150 gadu pastahweschanas swehtkus. Preeka
deenina ari tapehz, fa pehz 10 gadeem dabujam dsirdet
jauna swana flanas. Augsti un mihli weesi ir atnahkuschti
dalibu nemt pee muhsu preeka. Biskapa tehws, fas nu-
pat jauno swanu eeswehtijis, tapat Rigas apr. prahwests,
fas muhs ar sawu sprediki eepreezinajis un muhsu tizibu
stiprinajis, fa ari tee ziti amata brahli, fas zaur sawu
flahbtuhnti kuplinajuschti muhsu swehtkus.

Kad man, mihla draudse, tewim schodeen jadod weh-
sturisks pahrskats par scheem 150 gadeem, fur muhsu Udaschu
basniza pastahw, tad to waru darit tikai ihsoš wahrdoš,
un tatschu man tahda deena jawaizà par pagahjuschcem
gadeem, lai atsihstam, fa tas Rungš ir Deewš un zits
neweens, fa tif winsch.

Ur kahdu leelu schehlastibu un ustizibu tas Rungš
ir fargajis wifu scho ilgo laiku muhsu basnizu un
draudsi, kad kara wehtras un wirpuli ir gahjuschti ari
pah muhsu draudsi. Zif dauds Deewa namu muhsu dsim-
tenè naw ispostiti zaur karu un gul drupàs. Uisees wehl
gadi kamehr tahdam draudsem buhs eespehjams sawus
deewnamus atkal uszelt un fahrtigi deewtalposchanu baudit.
No wifas tahdas nelaimes un breefman mehš zaur Deewa
schehlastibu bijam issfargati. Wisi muhsu trihs Deewa nami
netika aistifti, ne zaur sweschu kara spehku, ne zaur zitu
kahdu nelaimi. Tadehl Deewam tam Rungam schodeen
japateizas. Teescham tas Rungš ir Deewš un zits ne-
weens. Waizà pehz pagahjuschcem laikeem, jo tee dod
atsiht Deewa stipru un warenu rotu, bet ari wina scheh-
lastibu un apschehloschanu.

Kad waizajam pehz Udaschu draudses nosaufuma
„Neuermühlen“, tad tas ir zehlees no latinu walodas
„Nova mola“, tas nosihmè „jaunas dsirnawas“. Par lat-
weeschu nosaufumu „Udaschi“ man truhstt isskaidrojuma.

Rà nu tas wahrds „Nova mola“ ir zehlees? Rigas
pirmais biskaps Alberts ar sinigo praktu no-
wehroja, fa sche starp diweem esereem (Rihschu un Juglas
eseru) bija no swara zelt stipru pili pret eenaidneekem,
fas gribetu usbrukt wina galwas pilsehtai. 1204. w i n s c h

ſch o pili lika zelt, un kà taš weenmehſ nòtlikà we-
 zos laikos, drihs ween zehlàs ap pili meestinsch, kàr ari
 bija wajadfigas dſirnawas, kàs gahdatu eedſihwotajeem
 maiſi. Beſ tam tika ari zelta katolu baſniza no kòka, kà
 mums to rahda weza glesna no 1540. gada. Mahza gruhſi
 laiſi par muhſu ſemiti, paſtahwigi kàri ſtarp poleem un
 ſweedreem, kamehr ſweedru karališ Guſtafs Udolfs
 poluš uſwareja un Rigu eenehma 1621. g. Wiſch ari
 tizibaš ſinà kahrtibu eeweda wiſà Wiſſemè. Mums ſche
 japeemin, kà Wiſſemè jau 1525. gadà ew. Iuteriškà
 tiziba bija eewesta, un wiſas Rigas baſnizaš, no kùram
 ſem polu waldiſchanas luterani bija iſdſihtti, atkal luteri-
 zigeem tapa atwehrtas.

Pirmaiš no Guſtafa Udolfa eezeltaiš mahzitajš
 bija Friſideriškš Meniuš, kàs ſche no 1621.—1631.
 ſawu amatu kòpa. Rad 1630 Udaſchu pils tika iſpoſtita, ari
 pils baſniza no poleem tapa ſadedſinata. Mahzitaja Me-
 niuſa nopelnš bija taš, kà jauna baſniza tika zelta, n e-
 wiš wezà weetà, kàs bija pahrwehrtuſees par pelnu
 tſchupu, bet netahl no Muhra krogà ſtarp tagadejo
 ſchoſeju un dſelſšzelu, kà to peerahdija daudš
 mironu kauli, kàs tika iſrakti, kad kreewi ſchini beidsamà
 karà tur tranſchejaš taiſija. Šchi baſniza paſtahweja tika
 kahduš 26 gaduš, jo 1656. gadà kreewu zarš Alek-
 ſejs Michailowitſchš Udaſchu pili un baſnizu
 pilnigi iſpoſtija, kà treſchaiš mahzitajš Johanniš Ottoniš
 ſino. (Otraiš mahzitajš Udaſchoš titlab kà
 Daugawgrihwà bija Jahniš Behleruš no
 1632.—1658. g. Wiſch neapfalpoja Zarnikawaš
 draudſti, kà wina preeſchgahješ.)

Treſchaiš mahzitajš Ottoniš kàs ſawu amatu ſche
 kòpa no 1658—79 ſtahta: „Muhſu baſniza zaur ee-
 naidneeka poſtiſchanu gul pelnoš.“ Uri mahzitaja dſih-
 wolliš tika iſpoſtitiš. Tad winam zehla jaunu dſihwolli
 un jaunu kòka baſnizu Behrgoš pee Suniſcha eſera.
 Uri ta tika 12 gaduš paſtahweja, bet mahzitajš wehl pee-
 dſihwoja to preeku, kà jaunà baſniza tika atkal zelta wezà
 weetà pee Muhra krogà, kamehr mahzitaja dſih-
 wolliš wehl paſtahweja Behrgoš pee Rutku mahjam.

Zeturtaiš mahzitajš bija Kriſtaps Kram-
 ſaškš no 1670—1680. No wina dſirdam, kà mahzitaja
 dſihwolliš Behrgoš atkal zaur eenaidneeku tika iſpoſtitiš,
 tamdehl wiſch apmetàs Zarnikawa. No 18 Udaſchu

mahzitajeem lihds Schillinga laikeem 12 mahzitaji ari Zarnikawu apfalpoja.

Peektaiš mahzitajš bija Andrejs Baumanns no 1680—90, kas wehlaſ palika par Rigas Jahna basnizas mahzitaju.

Seštaiš mahzitajš bija Eberharts Schnees 1690—94.

Septitaiš mahz. Otto Sehlmanš 94—1710, Nitaures mahzitaja dehlš. Winšch mira mehra laikos, kas toreiš plošijās pa Widsemi. Astotaiš mahzitajš bija Heinrichš Meijers 1710—15. Jau 1690 winšch bija Iščkilē par mahzitaju, peedsihwoja wišas ſeemelu kara breesmas. Kad Karliš XII., ſweedru karališ, kas eefahumā kreewuš pee Narwas pils bija ušwarejiš, bet 1709 pee Poltawas no zara Petera Leelā tika apfautš, tad kreewu kara wišneekš Šcheremetjewš 1710. g. aplehgereja Rigu un to eenehma.

No ta laika Widseme krita ſem kreewu wal dibas. Wiša ſeme bija galigi iſpoſtita. Mahzitajam Meijeram bija jaapfalpo peežas draudſes (Udaſchu, Zarnikawas, Doles, Dinamindes un Iščkileš dr.), bet algu gandrihš nefahdu nefanehma.

Dewitaiš mahzitajš bija Johans Schröders 1715—34. Winšch ſino ka winam jaiſteef beš mahzitaja dſihwoſka, tamdehl aiſeet uš Ratlakalnu.

Deſmitaiš mahzitajš bija Baltafars Bergmans no 1734—68. Bagata tirgotaja dehlš Rigā, bija loti pahrtizis wihrs un tamdehl, ka mahzitaja dſihwoſkiš wehl nebija ušzeltš, nopirka par ſawu naudu mašu muiſchinu pee Balteſera, ko noſauza par Balto muiſchu.

Wina pehznahzejš amatā, bija weenpadſmitaiš mahz. Wilhelms Rogonš. Tas tikai 2 gaduš Udaſchoš dſihwoja, tad nomira.

Diwpadſmitaiš mahz. bija Martinſch Loders. Winam bija zihrigš garš un ſtipra tiziba, to war redſet no wina wahrdeem un darbeem, bet winu ari pabalſtija un weizinaja dedſigš basnizas preeſchneekš, Udaſchu ihpaſchneekš Juſtuš ſon Reimerſen. Tas patš nopirka no aiſgahjuſchā mahzitaja Bergmana atraitneš Balto muiſchu par 700 daldereem, par paſtahwigu Udaſchu mahzitaja muiſchu un dſihwoſki.

Wina leelakaiš darbs bija jaunāš basnizas zelſchana Udaſchoš. Jau ſen wezā baſniza, kas ſtahweja pee Muhra kroga un pee 100 gadeem weza, bija palikufi tahda, ka tur wairš newareja deewkalpoſchānu noturet.

Tadehl Sufchu muischâ Deewa wahrdi tifa notureti 1772. 8. maijâ lifa pamatu jaunai basnizai, bet zitâ weetâ, kas wairaf stahweja draudses widû, starp leelo un maso Balt=eseru. Mahzitajs Loders tureja runu par Agajus gr. 1, 8 „Ustahpeet kalnos, atwedeet fokus un ustafteet scho namu, tad, man buhs labs prahts uf jums, un es tapfchu pagodinats kafa tas Rungs!“ Pamata akmeni lifa tahdu rakstu: „Sam trihsweenigam Deewam par godu, Udaschu draudsei par labu schis Deewa nams tifa uszeltz tani laikâ kad waldija keisareene Katrina II. un tromantineeks bija Pawils Petro-witfchs un Udaschu preekschneeks Justus fon Reimerfen. Jah. parahd. 21, 3. „Redsi tas Deewa dsihwoflis pee zilwekeem un winsch mahjos pee teem, un tee buhs wina laudis un Deews patz buhs pee teem wineem par Deewu“. Debesbraufschanas deenâ 21. maijâ 1775 jaunâ basniza tifa eefwehtita un nosaukta par Peter-Pawila basnizu. Generalsuperintendent Lange notureja eefwehtischanas runu, Bergmans no Uraifcheem, wezâ Bergmana dehlz, kas Udaschos bija peedsimis, notureja sprediki wahzu walodâ par I. Rehnina gram. 8, 27.—29. „Redsi debesis un debesu padebeschi tewi newar fanemt, kâ tad un wehl schis nams. Lai tawas azis stahw atwehrtas deenam, naktim par scho namu.“ Latw. walodâ tureja weetejais mahz. sprediki par 1 Sam. 7, 12. „Lihds schejeen Deews mums palihdsejis“. Lai paschâ gadâ Trihsweenibas swehtkos ari jaunus kapus pee basnizas eefwehtija un pirmo mironi glabaja. 1776 mahzitajs Loders nogahja uf Walmeeru. Tur wiku eewehleja par Walm. aprink. prahwestu un wehl 30 gadus winsch leelâ spehtâ ganija Deewa ta Runga draudsi. Pehz wina nahza trihs padfmitais mahz. Peters Piedhl 1776—1807. Buhtu japeemin ka wina laikâ Garkalna basniza zaur Udaschu un Remberga rentneefu Heinrich Ramanu 1793 tifa peeteefoschi remonteta. Scho basnizu katolu laikos nosauza par Tenis kaplitschu, 1739 Ilkenes jeb Westerrotnes kaplitschu un 1793 par Garkalnes basnizu. 1848 Garkalnes basnizu no jauna uszehla fewischki zaur mahzitaja Schillinga puhlineem. Mahzitaju Piedhl eezehla par Rigas aprinka prahwestu un schis bija pirmais schini aprinki, kas puhlesjâs par lauku skolam.

1775. g.: behrnu, kas prot lasit — 275, peeaugufchu — 517, behrnu, kas neprot lasit — 213, peeaugufchu — 186.

1875. g.: behrnu, kas prot lasit — 409, peeaugufchu — 1760, behrnu, kas neprot lasit — 12, peeaugufchu, nenor-malu 25.

Tschetrapadsmittais mahzitajs bija Karlis Punschels 1808—16, nogahja pehz tam us Zehsim. Punschels peedsihwoja leelo karu 1812. g. starp freeweem un frantschu keisaru Napoleonu I. Kad Doles kala tika apschaudita no frantscheem, behga wisi, kas ap Balto eseru dsihwoja us mahzitaja kalu ar lopeem un wisu sawu mantu, bihdamees no laupitajeem, bet kara wehtras lihds schejeen neatnahza.

Peezpadsmittais mahzitajs bija Georgs Häckels 1816—29. Winsch bija pirmais Udaschu mahzitajs, kas jaundibinata Terbatas augstskola bija studejis. Winsch ari tika muhsu kapos apbedits, ka mahzitajs Pidehls.

Seschpadsmittais mahzitajs bija Ferdinands Walters, wihrs ar leelam gara dahwanam. Un kad winsch ari tikai tschetrus gadus sche nodsihwoja, 1829—33, wina peemina wehl ilgi pastahweja muhsu draudse. Winsch nodibinaja draudses skolu pee basnizas, skolu sahldams ar 4 behrneem. Ar laiku draudse winam peepalidseja un algoja skolotaju. No schejeenes Walters gahja us Walmeeru, un 1855 tika eewehlets par Widsemes generalsuperintendentu. Dewinus gadus winsch ar leelu sekmi un gudribu walkaja sawu amatu, tad no ta atkappas un drihs ari sakrita wina spehls un salums un flusuma aishgahja sawa Runga meerā. Winsch, ta sakot, zelmus lausdams lauzinu bija lihdsinajis tam, kas pehz wina atnahls, scho draudsi kopt, proti:

Septinpadsmittajam mahzitajam Karlim Döbneram 1833—44.

Rā jau leelā Deewa pasaulē neweena koka lapina naw tahda kā otra, jebchu no ta pascha Raditaja rotas nahlusi, tapat ari zilwēka daba un dahwanas, ar to Deews wīnu puschkojis, naw weenadas „kā jau stahw rakstīts: „Daschadas dahwanas, tomehr weens patš Deews, daschadas kalposchanas, tomehr weens patš Rungs, kas ir spehziģs wišās leetu leetās.“

Waltera dahwanas ischkihrs no tam, kas Döbneram bija, it kā uguns, kas tam Rungam gahja preekschā no flusas, palehnas wehsmīnas. Weenpadsmit gadus sche nodsihwojis, winsch nogahja us Kalzenawas draudsi, tur wina tehws no amata bija atkappees.

Wehl 30 gaduš winsch tur strahdaja par Zehsu apr. prahwestu ezelts. Schini laikâ diwi swarigi notifumi basnizas dshiwê buhtu peeminami. 1832 tika isdots likums preeksh ew. lut. draudsem Kreewijâ.

1843 Regulatiws par mahzitaju un basnizas apkalpotaju eenahkumeem, kas wisâ freewu laikâ tapa eewehrots, bet no muhsu demokratiskâs waldibas ir atzelts, zaur ko katrai draudsei 1¹/₂ milj. rubl. saudejumi ir zehluschees. Kad wezâ kahrtiba wehl pastahwetu, draudsem dauds weeglafi nahktos sawas basnizas un mahzitajus usturet, un wisas ispostitâs basnizas ahtrâ laikâ buhtu uszeltas.

Döbners wehl eeweda amatâ astonpadsmito mahzitaju Udaschos Friedrichu Schillingu, kas sche strahdaja no 1844—80. Par winu man naw dauds ko minet, jo draudses wezakee lozekki labi atminâs, kahds winsch bija un kâ winsch ir strahdajis. Gribu tikai peeminet, ka Schilinga pirmos amata gados zehlâs leela plaifa tizibas sinâ Widfemes draudses; jo daudsi peerunati no greeku garidsneekem, ka wisi tee, kas pahrees keisara tizibâ, dabus par wolti semi. Tâ tad zitâs draudses gandrihs puse pahrgahja pareistizibâ, kâ p. p. Nitaurê, Jaunpilê.

Udaschos tas skaitis nebija tik leels. Somehr dauds behdas, dauds sirdehsti zehlâs gimenês, jo tas, kas weenreis likâs peerakstitees pee pareistizigeem, nedrihksteja wairs atpakal greestees pee sawas lutertizibas. Sitai keisara Aleksandra II. laikâ 1860. g. eeweda atweeglinaschanu tizibas sinâ. Mums tagad tas leelas nesaprotami, kur pilna tizibas brihwiba iraid, bet wezee laudis wehl atmineees, kahdas gruhstibas un behdas zehlâs teem, kas weeglprahitigi sawu tizibu toreis mainija. Kad diwi gaduš atpakal swehrtijâm Garkalna basnizas 75 g. jubileju tad fewischki peeminejâm Schilinga nopelnu par jaunâs basnizas zelschanu. 1860. gadâ Schillingu eewehleja par Rigas apr. prahwestu. 1880. gadâ winsch atkaphâs no amata, pahrzehlâs us Rigu prahwesta amatu wehl us preekshu kopdamâs.

Par dewinpadsmito mahzitaju tapa eewehlets Ludwig Zimmermanis 1880—1896. 1885 Udaschu kapi paleelinati. 1886 abas basnizas remontetas. 1887 freewu inspektori ezelts par lauku skolam. Mahzitajeem pahraudsiba par skolam atnemta. 1888 pawasârâ pee Gausas leeli pluhdi, dauds tilti ispostiti, fatiksme pa leelzeekem

pahrtraukta. Misijas swehrki un seedojumu lasifchana preefsch misijas aisleegti no freewu waldibas. Dauds mahzitaju no amata atzelti, ka pareistizigos attal usnehmuschi lut. draudse. 1892 Zimmermanns eewehlets par Rigas apr. prahwestu. 1896 Zimmermanns gahja us Leelwahrdi, tur winsch rewoluzijas laika 1906. g. zaur flepkawas roku frita. Diwdefmitais mahzitajs bija Kristaps Schröderš. Schis papreefsch ka ahrstis dsihwoja Rigā. Tikai wehlatos dsihwibas gados studeja teologiju, un Udaschos bija wina pirmā mahz. weeta. Ur sawam medizinas sinaschanam winsch daudš flimeem sawā draudse wareja lihdsset. Rewoluzijas laika wina nerwi ta bija satreekti, ka ilgaku laiku no amata atfahpās. Gandrihs 6 gadus sweschi mahzitaji muhsu draudsi apfalpoja, kamehr es atnahzu un nu jau 15 gadus juhfu widu dsihwoju. Par maneem darbeem un manu raksturu, lai leezina zits, kad Deews tas Rungs atnems man darbu un amatu.

Gribu tikai minet, ka tas Rungs man dewis lihdsfelus Jaunzeemā luhgschanas namu un skolu zelt 1912. gadā. Tur garigā sinā bija loti behdigi apstahkli. Jaunzeemneekem tuwatā skola bija Udaschu pagasta skola, 8 werstes attahlumā, un Udaschu basniza 10 werstes. Tā ka meestina eedfihwotaji pa leelakai dalai bija swejneeki un fabriku strahdneeki, wineem loti gruhti nahzās sawus behrnus skolā raidit, gruhti ari sawus mironus Udaschu kapos nowest, jo leelakai dalai nebija ne sirga ne aifjuhga. Tai paschā gadā agrakais draudses lozeklis Jēlābs Upits, weikalneeks Rigā, dewa wajadsfigos lihdsfelus (3000 rbl.) tanis laikos leels kapitals preefsch Udaschu basnizas pahrlaboschanas, jo basniza bija stipri nolaisa. Tagad nu muhsu basniza peeftaitama pee jaukatām Latwijas basnizam. 26. augustā swinigā deewfalsposchanā peeminejam ar leelu pateizibu Upischa funga augstfirdigu darbu. Kad leela pasaules kara wehtras gahja pahr muhsu draudsi, tad wisi lihds zetām behdas un gruhtibas, tāpat ari leelneeku laikos, bet Deews tas Rungs tomehr schehligi palihdseja, ka katrs sawā weeta un darbā attal war strahdat kamehr Deews itweenam arflu nems is rokas, kad wina stundina buhs nahfusi.

Lai tas Rungs tad schehligi palihds, ka ikatrs war pastahwet wina preefschā. Winam lai ir gods un flata muhschigi.

-5. JUN. 1925

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309081642

L-50